

Правовий статус військовополонених: теоретичний аналіз міжнародного гуманітарного права

Дубова К. О.¹, Достдар Р. М.²

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	341.322.5:355.1

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18757584>

Анотація. У цій статті розглядаються ключові аспекти правового регулювання статусу військовополонених, особливості їхнього захисту в різних типах збройних конфліктів, а також виклики, які постають перед міжнародною спільнотою у цій сфері. Вказано, що військовополонені є однією з найбільш вразливих категорій осіб під час збройних конфліктів. Їхній правовий статус визначається низкою міжнародних документів, серед яких Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них займають центральне місце. Ці акти встановлюють основні принципи захисту військовополонених, включаючи заборону катувань, знущань, дискримінації та інших форм негуманного поводження. Водночас практика застосування цих норм часто стикається з викликами, які виникають унаслідок нових форм збройних конфліктів, таких як асиметричні війни чи терористичні акти. Наголошено на важливості принципів утримання військовополонених в умовах, які забезпечують їхнє фізичне та психічне здоров'я. Підкреслено, що держави, які беруть участь у збройному конфлікті, несуть відповідальність за дотримання положень міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених. Це включає створення спеціальних таборів для їхнього утримання, забезпечення належного контролю за умовами перебування та проведення регулярних перевірок представниками Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Окрім того, вказано, що держави, які беруть участь у збройному конфлікті, зобов'язані забезпечувати ефективний контроль за діями своїх збройних сил і гарантувати, що всі особи, які перебувають у полоні, отримують передбачений захист. Особливу увагу необхідно приділяти питанням репатріації військовополонених після завершення

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1098-9620>

завідувач кафедри морського та господарського права
факультету Морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
кандидат юридичних наук, доцент
(Миколаїв, Україна)

ilinskaya2013@gmail.com

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8614-7561>

доцент кафедри морського та господарського права
факультету Морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова,
кандидат юридичних наук, доцент
(Миколаїв, Україна)
dostdarr@gmail.com

активних бойових дій.

Вказано, що сучасні збройні конфлікти, які все частіше мають асиметричний характер і включають участь недержавних акторів, ставлять нові виклики перед міжнародним гуманітарним правом. Важливо адаптувати існуючі норми до цих реалій, зокрема розробляти нові механізми захисту військовополонених у нетрадиційних умовах конфлікту.

Ключові слова: збройний конфлікт, військовополонені, комбатанти, некомбатанти, міжнародне гуманітарне право, заборона катувань, практичні механізми захисту.

Legal status of prisoners of war: a theoretical analysis of international humanitarian law

Abstract. This article examines key aspects of the legal regulation of the status of prisoners of war, the features of their protection in various types of armed conflicts, as well as the challenges facing the international community in this area. It is indicated that prisoners of war are one of the most vulnerable categories of persons during armed conflicts. Their legal status is determined by a number of international documents, among which the Geneva Conventions of 1949 and the Additional Protocols thereto occupy a central place. These acts establish the basic principles of the protection of prisoners of war, including the prohibition of torture, ill-treatment, discrimination and other forms of inhuman treatment. At the same time, the practice of applying these norms often faces challenges arising from new forms of armed conflicts, such as asymmetric wars or terrorist acts. The importance of the principles of keeping prisoners of war in conditions that ensure their physical and mental health is emphasized. It is emphasized that States participating in an armed conflict are responsible for complying with the provisions of international humanitarian law regarding prisoners of war. This includes the establishment of special camps for their detention, ensuring proper monitoring of the conditions of their stay and conducting regular inspections by representatives of the International Committee of the Red Cross. In addition, it is indicated that States participating in an armed conflict are obliged to ensure effective control over the actions of their armed forces and to guarantee that all persons held in captivity receive the protection provided for. Particular attention should be paid to the issues of repatriation of prisoners of war after the end of active hostilities.

It is indicated that modern armed conflicts, which are increasingly asymmetrical in nature and involve the participation of non-state actors, pose new challenges to international humanitarian law. It is important to adapt existing norms to these realities, in particular to develop new mechanisms for the protection of prisoners of war in non-traditional conflict conditions.

Keywords: armed conflict, prisoners of war, combatants, non-combatants, international humanitarian law, prohibition of torture, practical protection mechanisms.

Вступ

Актуальність проблеми. У сучасному світі, де збройні конфлікти залишаються актуальною та часто трагічною реальністю, питання правового статусу військовополонених набуває особливого значення. Забезпечення їхніх прав, гуманного поводження та дотримання міжнародних стандартів є не лише юридичним, але й моральним обов'язком держав, які беруть участь у конфліктах. У цьому контексті міжнародне гуманітарне право (МГП) виступає фундаментом для регулювання відносин між сторонами конфлікту та гарантування захисту осіб, які опинилися в умовах військового полону.

Військовополонені є однією з найбільш вразливих категорій осіб під час збройних конфліктів. Їхній правовий статус визначається низкою міжнародних

документів, серед яких Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них займають центральне місце. Ці акти встановлюють основні принципи захисту військовополонених, включаючи заборону катувань, знущань, дискримінації та інших форм негуманного поводження. Водночас практика застосування цих норм часто стикається з викликами, які виникають унаслідок нових форм збройних конфліктів, таких як асиметричні війни чи терористичні акти.

Аналіз правового статусу військовополонених у контексті міжнародного гуманітарного права є надзвичайно важливим для розуміння того, як теоретичні положення перетворюються на практичні механізми захисту. Відтак, дослідження правового статусу військовополонених є не лише актуальним, але й необхідним для забезпечення ефективної реалізації норм міжнародного гуманітарного права та зміцнення міжнародного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива гострота питання забезпечення правового статусу військовополонених у сучасному нестабільному світі зумовлена поширенням порушень норм міжнародного гуманітарного права стосовно цієї категорії осіб. Науковці намагаються віднайти надійніший механізм контролю за дотриманням прав військовополонених, що вироблені світовою спільнотою. З-поміж праць, присвячених цій проблематиці варто назвати наукові роботи І. Басистої, Н. Бортник, А. Войціховського, М. Грушко, І. Жаровської, Л. Котової, В. Лисик, В. Пашинського, В. Репецького, М. Сірант, Г. Татаренко, І. Шопіної та ін.

Метою статті є з'ясування ключових аспектів правового регулювання статусу військовополонених, особливостей їхнього захисту в різних типах збройних конфліктів, а також викликів, які постають перед міжнародною спільнотою у цій сфері.

Результати

Питання правового статусу військовополонених є одним із ключових аспектів міжнародного гуманітарного права (МГП), яке спрямоване на захист осіб, що не беруть або припинили брати участь у воєнних діях. В умовах сучасних збройних конфліктів, що характеризуються дедалі складнішими формами ведення війни, дотримання норм, які регулюють поводження з військовополоненими, стає критично важливим для забезпечення гуманності та дотримання основоположних прав людини.

Як зазначає Я. С. Годжек, незважаючи на катастрофічні наслідки Другої світової війни, держави продовжують використовувати силу для розв'язання конфліктів, що є прямим порушенням норм міжнародного права. Проте впродовж останніх десятиліть міжнародне право та міжнародне гуманітарне право здійснюють спроби врегулювати найбільш масштабні конфлікти, спрямовуючи зусилля на забезпечення дотримання принципів миру, гуманності та справедливості [1, с. 6-7].

Визначення правового статусу військовополонених у період збройного конфлікту, за твердженням І. С. Ганенка, базується передусім на принципі диференціації міжнародного гуманітарного права. Цей принцип передбачає чітке розмежування між комбатантами, тобто особами, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, та некомбатантами — цивільними особами або тими, хто припинив участь у збройному протистоянні, наприклад, пораненими чи військовополоненими. Основна ідея цього принципу полягає в тому, що комбатанти можуть бути легітимними цілями під час збройних конфліктів через їхню участь у бойових діях, тоді як некомбатанти не повинні піддаватися нападам. Сторони конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих заходів для запобігання заподіянню шкоди цивільному населенню та іншим некомбатантам, а також мінімізувати їхні втрати під час проведення військових операцій [2, с. 87].

Основним міжнародним документом, який регулює правовий статус військовополонених, є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими

від 12 серпня 1949 року (Третя Женевська конвенція) [3]. Вона доповнена Додатковими протоколами до Женевських конвенцій 1977 року [4; 5]. До них варто також віднести IV Конвенцію про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. [6], а також Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання ООН [7]. Ці акти встановлюють чіткі правила захисту військовополонених, їхніх прав та обов'язків держав-учасниць.

Відповідно до статті 4 Третьої Женевської конвенції, статус військовополонених надається особам, захопленим супротивником у ході збройного конфлікту, які належать до визначених категорій. До них відносяться: військовослужбовці регулярних збройних сил сторін конфлікту, члени ополчень та добровольчих загонів, що є частиною цих сил, а також учасники організованих рухів опору, які діють на території конфлікту або за її межами за умови дотримання встановлених норм ведення війни. Військовополоненими визнаються також особи, які супроводжують збройні сили без формальної належності до їх складу (наприклад, військові кореспонденти чи цивільні члени екіпажів військових літаків), члени екіпажів торговельного флоту та цивільних повітряних суден сторін конфлікту, а також жителі неокупованих територій, які озброюються для опору агресору. Крім того, Конвенція передбачає аналогічне поводження із особами, які належали до збройних сил окупованої держави та були інтерновані окупантом, або з особами, які прийняті нейтральними державами чи державами, що не воюють, відповідно до міжнародного права. У таких випадках нейтральні держави можуть застосовувати більш сприятливий режим до інтернованих осіб, проте на них не поширюються окремі положення Конвенції. У випадках наявності дипломатичних відносин між сторонами конфлікту та нейтральними державами функції держави-покровительки можуть виконуватися сторонами конфлікту відповідно до положень Конвенції та міжнародної практики [3].

Як зазначає А. В. Шкарабан, міжнародні нормативно-правові акти передбачають правовий захист не лише військовополонених та осіб, на яких поширюється відповідний статус, але й інших категорій осіб, які опиняються під контролем ворожої сторони у ході збройних конфліктів неміжнародного характеру [8, с. 51].

Варто вказати, що одним із фундаментальних принципів МГП є гуманність у ставленні до військовополонених. Згідно зі статтею 13 Третьої Женевської конвенції, вони мають перебувати під захистом від будь-яких актів насильства, залякування, образ та публічної цікавості. Забороняється застосовувати до них репресалії або дискримінацію за расовою, релігійною чи політичною ознакою [3].

Також важливим є принцип утримання військовополонених в умовах, які забезпечують їхнє фізичне та психічне здоров'я. Наприклад, стаття 25 Конвенції зобов'язує держави забезпечувати належні умови проживання для військовополонених, включаючи адекватне житло, харчування та медичне обслуговування [3].

Окрім цього, військовополонені мають право на комунікацію зі своїми родинами через Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та отримання гуманітарної допомоги. Їх також не можна притягувати до відповідальності за участь у воєнних діях відповідно до міжнародного права.

Держави, які беруть участь у збройному конфлікті, несуть відповідальність за дотримання положень МГП щодо військовополонених. Це включає створення спеціальних таборів для їхнього утримання, забезпечення належного контролю за умовами перебування та проведення регулярних перевірок представниками МКЧХ.

Як зазначають К. В. Громовенко та Я. С. Годжек, відповідно до чинних норм, військовополонені перебувають під владою ворожої держави, а не окремих осіб чи військових підрозділів, які здійснили їхнє захоплення. Саме держава несе міжнародно-правову відповідальність за забезпечення гуманного поводження з

військовополоненими, дотримуючись передбачених міжнародним правом стандартів [9, с. 46].

Особливу увагу варто акцентувати на питаннях судового переслідування військовополонених. Згідно зі статтею 82 Третньої Женевської конвенції, вони можуть бути притягнуті до відповідальності лише за порушення законів і звичаїв війни. При цьому судові процедури повинні відповідати стандартам справедливого судочинства [3].

Попри існування чіткої нормативно-правової бази, у сучасних збройних конфліктах часто фіксуються порушення прав військовополонених. Серед основних викликів можна виділити:

1. Гібридний характер воєнних дій. Участь недержавних збройних формувань у конфліктах створює труднощі у визначенні правового статусу осіб, які потрапляють у полон.

2. Недотримання норм МГП. Деякі держави або недержавні актори ігнорують положення Женевських конвенцій, мотивуючи це міркуваннями національної безпеки або іншими обставинами.

3. Відсутність ефективного контролю. У деяких випадках міжнародні організації не мають доступу до місць утримання військовополонених, що ускладнює моніторинг дотримання їхніх прав.

Забезпечення правового захисту військовополонених є важливим елементом дотримання міжнародного гуманітарного права. Для цього необхідно:

1. Підвищувати рівень обізнаності серед збройних сил та суспільства щодо норм МГП.

2. Посилювати роль міжнародних організацій, таких як МКЧХ, у моніторингу дотримання прав військовополонених.

3. Розробляти ефективні механізми притягнення до відповідальності за порушення норм МГП.

Дотримання положень міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених є не лише юридичним обов'язком держав, але й моральним імперативом для забезпечення гуманності навіть у найскладніших умовах збройного конфлікту.

У сучасному контексті слід погодитися з позицією Г. Л. Арзуманова та А. Р. Туманянц, які акцентують увагу на очевидній суперечності між нормами законодавства та реаліями збройних конфліктів. Проблема жорстокого поводження з військовополоненими залишається гострою і вимагає негайного та системного вирішення. У зв'язку з цим необхідно посилити діяльність як міжнародних, так і національних інституцій, включаючи державні та недержавні організації, через їхню реформу та адаптацію до сучасних викликів [10, с. 22].

Для України проблема є надзвичайно актуальною з огляду на агресивну політику сусідньої держави – російської федерації, яка протягом тривалого часу здійснює деструктивні дії проти нашої держави, включаючи утримання значної кількості українських громадян у полоні. Як зазначають Н. В. Татаренко та Л. В. Котова, збройна агресія росії проти України спричинила суттєве зростання кількості постраждалих від збройного конфлікту, які потребують невідкладного захисту та підтримки. Серед таких постраждалих чільне місце посідають військовополонені, які становлять одну з найбільш уразливих категорій. Однак точна кількість осіб, що перебувають у російському військовому полоні, залишається невідомою, що ускладнює процес організації їхнього правового захисту та гуманітарної допомоги [11, с. 73].

Водночас, вчені звертають увагу на те, що, незважаючи на тривалий період збройного конфлікту між Україною та росією, українське законодавство все ще має певні прогалини та невідповідності, зокрема у питаннях, що стосуються регулювання

статусу військовополонених та осіб, звільнених із полону. Ці недоліки також не завжди узгоджуються з нормами міжнародного права, що створює додаткові виклики у забезпеченні правового захисту зазначених осіб [11, с. 73].

Однак, нині національна правова система включає в себе такі нормативно-правові акти, як Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [12], Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» [13], Наказ Міністерства оборони «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у збройних силах України» від 23.03.2017 р. [14] та низку інших.

Висновки

У результаті проведеного аналізу міжнародного гуманітарного права щодо правового статусу військовополонених можна зробити низку важливих висновків, які підкреслюють ключові аспекти регулювання цієї сфери.

1. Статус військовополонених ґрунтується на положеннях Третьої Женевської конвенції 1949 року, яка є основним міжнародним документом у цій сфері. Конвенція визначає права, обов'язки та гарантії захисту військовополонених, встановлюючи чіткі стандарти поведження з ними. Крім того, інші джерела міжнародного гуманітарного права, зокрема Гаазькі конвенції та Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, також сприяють формуванню комплексної правової основи.

2. Однією з центральних ідей міжнародного гуманітарного права є забезпечення поваги до людської гідності військовополонених. Це включає заборону катувань, жорстокого або нелюдського поведження, а також дискримінації за расовими, релігійними чи іншими ознаками. Держави-учасниці зобов'язані забезпечити належні умови утримання полонених, включаючи медичну допомогу, харчування та доступ до інформації.

3. Держави, які беруть участь у збройному конфлікті, несуть відповідальність за дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо військовополонених. Це зобов'язує держави забезпечувати ефективний контроль за діями своїх збройних сил і гарантувати, що всі особи, які перебувають у полоні, отримують передбачений захист. Особливу увагу слід приділити питанням репатріації військовополонених після завершення активних бойових дій.

4. На практиці дотримання норм щодо військовополонених часто стикається з численними викликами, зокрема у контексті недосконалості національних правових систем, політичної ситуації або складнощів у розмежуванні комбатантів та некомбатантів. Це вимагає від міжнародної спільноти посилення механізмів моніторингу та забезпечення відповідальності за порушення.

5. Сучасні збройні конфлікти, які все частіше мають асиметричний характер і включають участь недержавних акторів, ставлять нові виклики перед міжнародним гуманітарним правом. Важливо адаптувати існуючі норми до цих реалій, зокрема розробляти нові механізми захисту військовополонених у нетрадиційних умовах конфлікту.

6. Міжнародні організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), відіграють ключову роль у моніторингу дотримання прав військовополонених і наданні їм необхідної допомоги. Їхня діяльність є важливим елементом у забезпеченні виконання положень міжнародного гуманітарного права.

Отже, правовий статус військовополонених є одним із фундаментальних аспектів міжнародного гуманітарного права. Забезпечення дотримання цих норм є важливим завданням як для держав, так і для міжнародної спільноти загалом. Подальше

вдосконалення правових механізмів і адаптація до сучасних викликів залишаються важливими напрямками розвитку цієї сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годжек Я. С. Правовий статус військовополонених у сучасному міжнародному праві. *Право та державне управління*. 2021. № 4. С. 6–12.
2. Ганенко І. С. Правовий статус військовополонених в умовах воєнного конфлікту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 86–92.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_153
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_199
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми: ООН від 08.12.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text
6. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
7. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
8. Шкарабан А. В. Поняття, ознаки та правовий статус військовополоненого за міжнародним правом. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4 (82). Т. 2. С. 45–53.
9. Громовенко К. В., Годжек Я. С. Поняття гарантій статусу військовополонених в міжнародному праві. *Альманах міжнародного права*. 2022. Вип. 28. С. 43–51.
10. Арзуманов Г. Л., Туманянц А. Р. Щодо еволюції поняття «військовополонений» та правил поводження з військовополоненими: історико-правове дослідження. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 85. Ч. 4. С. 18–23.
11. Татаренко Н. В., Котова Л. В. Проблеми імплементації норм міжнародного гуманітарного права щодо правового статусу військовополонених. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. Вип. 3. С. 72–82.
12. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
13. Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей: Закон України 26.01.2022 р. № 2010-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20#Text>
14. Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у збройних силах України: Наказ Міністерства оборони від 23.03.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>